NOTE DESPRE O REPREZENTARE POLEMICĂ ÎN GERMENE: REPREZENTAREA PANDEMIEI COVID-19

Natalia COJOCARU
CZU: CZU: 316.6:616.91 cojocaru_natalia@yahoo.com

Pandemia COVID-19 este, fără îndoială, un fenomen excepțional care a produs răsturnări spectaculoase ale vieții sociale, economice și politice. Cine s-ar fi gândit, cu câteva luni în urmă, la un asemenea scenariu? Într-un timp extrem de scurt, se vor produce o serie de schimbări radicale care vor întrerupe rutina zilnică obișnuită: școlile și universitățile vor intra în regim de instruire online, angajații vor lucra de acasă, instituțiile de stat, restaurantele și spațiile publice vor fi în carantină pentru câteva săptămâni, iar oamenii vor fi nevoiți să poarte mască și să respecte distanța fizică de cel puțin 1 metru în spațiile publice. Oamenii au înțeles că pandemia poate fi o amenințare gravă, astfel, COVID-19 devine pericolul social numărul unu, creând haos și intensificând o serie de frici *(coronaphobia)*. Haosul este amplificat și de incertitudinile privind originea virusului, manifestarea bolii, măsurile de protecție, creând, astfel, un teren propice pentru răspândirea unor mesaje conspiraționiste. Pandemia devine un *„obiect sensibil”* de reprezentare.

Rapiditatea cu care evolua criza pandemică, dar și trăirea acesteia „aici” și „acum”, ca pe o experiență personală, oferă, pe de o parte, posibilitatea observării unui fenomen rar, care se produce chiar în momentul analizei (din acest punct de vedere, e un *studiu de caz intrinsec*), dar și, pe de altă parte, nevoia unei reevaluări continue, zilnice, a ideilor și concluziilor referitoare la criză. În acest sens, cercetătorii au „privilegiul” unui observator activ-participativ: de a analiza un fenomen *in situ,* în plină desfășurare, cu informații de la prima mână, cu experiențe „trăite” etc. E una din situațiile rare, când nu suntem doar cercetători, ci și participanți [1]. În acest context, vom analiza cum se prezintă pandemia COVID-19 ca un „obiect sensibil” și cum se răsfrânge acest fapt asupra construcției unei reprezentări sociale (RS) în germene, aflată încă fază embrionară. Deoarece nu

vorbim despre o RS articulată în imaginarul social, cazul dat prezintă o provocare pentru cercetările din domeniu tocmai prin faptul că ilustrează traseul unei RS în plin proces de elaborare, care, conform clasificării lui S. Moscovici [2], se prezintă mai curând ca o „RS polemică", dat fiind controversele sociale, religioase şi medicale cu referire la COVID-19 şi impactul acestora la nivel intergrupuri. Conform tipologiei lui R. Wolter [3], „pandemia" poate fi considerată un obiect social *noncognitiv* (deşi avalanşa de informaţii, ştiri şi dezbateri sociale referitoare la pandemie este mare, acest fapt nu produce claritate în procesul de organizare a RS, ci, dimpotrivă, creează şi mai multă incertitudine) şi *afectiv* (impactul afectiv este puternic, persistă teama de îmbolnăvire şi de moarte).

Pandemia trebuie înţeleasă ca un fenomen social, infuzat cu semnificaţii şi practici specifice. Teoria reprezentărilor sociale (TRS) se dovedeşte utilă pentru a înţelege cum se produc procesele de ancorare şi obiectivare în emergenţa RS despre pandemie, acestea constituind cadrul de semnificaţii pentru cogniţiile (felul în care gândim), emoţiile (felul în care simţim) şi conduitele (felul în care acţionăm) cu referire la pandemie [4]. În mass-media, deseori se face legătura dintre COVID-19 şi alte fenomene accesibile şi familiare la nivel sociocultural (acesta fiind procesul de *ancorare*). De exemplu, virusul care provoacă COVID-19 este frecvent comparat cu virusul HIV, care provoacă SIDA, fapt ce ar putea forma percepţii greşite, precum că aceste două boli şi modul de raportare la acestea sunt similare [5]. În descrierea pandemiei sunt utilizate imagini vizuale şi coduri lingvistice care o fac mai tangibilă (acesta fiind procesul de *obiectivare*). De exemplu, se regăsesc metafore specifice reprezentării războiului „bătălie", „luptă", „apărare" care ar justifica mobilizarea în lupta cu „inamicul" COVID-19 [6]. Prezente mai întâi în discursurile politice şi mediatice, aceste semnificaţii sunt preluate şi integrate ulterior în discuţiile publice, la nivelul simţului comun.

Atât timp cât încă nu a fost identificat un vaccin, răspândirea virusului depinde foarte mult de gradul de conformare a indivizilor la restricţiile cerute de autorităţi. Întrebarea care apare în acest caz, scriu A. Prosser *et al.* [7], este cât timp se vor menţine aceste conduite, dacă

va slăbi controlul din partea autorităților? Fiindcă restricțiile în sine nu reprezintă decât niște simple prescripții comportamentale, însă felul în care sunt înțelese, cum sunt percepute și cum se raportează indivizii la acestea desemnează deja un comportament psihosocial [8]. În asemenea condiții, oamenii se orientează către *Ceilalți*, și în special către lideri, pentru a înțelege care este modul adecvat de raportare la situație și cum ar putea să contribuie la soluționarea crizei. La fel, oamenii se așteaptă ca liderii înșiși să facă ceea ce cer populației, să se comporte ca niște *membri prototipici* ai societății; nerespectarea restricțiilor pe care ei înșiși le cer scade puternic credibilitatea populației față de lideri [9]. Încrederea în lideri poate determina oamenii să adopte atât comportamente care sunt benefice pentru sănătatea lor, cât și acțiuni care le pot fi fatale.

Trei practici sociale noi pe care le considerăm definitorii în construcția reprezentării despre pandemie, implicit cu efecte intra și intergrupale ar fi: 1) purtatul măștii, 2) distanțarea fizică și 3) autoizolarea. Toate trei însă se pare că eșuează în a fi integrate (deocamdată) în sistemul de practici sociale existente. Dacă în unele cazuri, nerespectarea acestora ar putea fi explicată prin ignoranță, în altele, explicațiile trebuie căutate mai curând în reprezentările pe care le avem despre ceilalți, noi în relație cu ceilalți, suportul social oferit persoanelor aflate în situație de risc (bătrâni, persoane cu dizabilități, bolnavi mintali etc.). O posibilă explicație ar fi că, în timp ce autoritățile le sugerează ca măsuri de protecție, oamenii le văd mai curând ca forme de stigmatizare, marginalizare sau lipsă de respect față de ceilalți. Astfel, în contextul pandemiei, *RS despre celălalt* („celălalt poate fi infectat, poate fi un potențial pericol”), *noi în relație cu ceilalți* („evitați contactele sociale și aglomerările de oameni”) și *suportul social* („nu mergeți în vizită la persoanele în etate”) sunt afectate.

Noile practici necesită schimbări care ar putea fi considerate indezirabile. Purtatul măștii ne separă, ne izolează de ceilalți, ne dezumanizează, semnalează un pericol, sporește anxietatea în spațiul public [10]. Studiile arată că distanța fizică se respectă mai mult în raport cu străinii (de ex., în transportul public) și mai puțin în raport cu persoanele pe care le cunoaștem (de ex., colegii de muncă sau

membrii familiei) [11]. Mediul ingroup-ului este perceput a fi drept unul securizant și nu sunt conștientizate pe deplin riscurile (cei din propriul grup nu sunt văzuți ca o potențială sursă de infecție). *Negarea* este o strategie de răspuns: poate fi negat riscul de contaminare și incidența bolii, prin urmare, se neagă necesitatea de a respecta normele impuse de autorități [12]. Chiar dacă nu se neagă în esență existența virusului, se neagă posibilitatea contaminării. Din perspectiva TRS, aceste practici sociale ar putea atrage restructurări în conținutul RS despre *Ceilalți*, dacă se întrunesc condițiile de transformare a unei RS. După relaxarea restricțiilor, perpetuarea acestor practici va depinde foarte mult de dinamica interacțiunilor sociale.

Referințe:

1. JETTEN, J., REICHER, S.D., HASLAM, A.S. and CRUWIS, T. (Eds.). *Toghether Apart. The Psychology of COVID-19.* London: Sage Publications, 2020.
2. MOSCOVICI, S. Notes towards a descriptions of Social Representations. In: *European Journal of Social Psychology*, 1988, vol. 18, pp. 211-250.
3. WOLTER, R.P. Obiecte cu valenţă afectivă puternică: noţiunea de *nexus.* În: M.-L. ROUQUETTE (coord.). *Gândirea socială. Perspective fundamentale şi cercetări aplicate* (pp. 51-86). Iaşi: Polirom, 2009/2010.
4. JASPAL, R and NERLICH, B. Social representations, identity threat and coping amid COVID-19. In: *Psychological Trauma*, 2020, vol. 12, pp. 249-251.
5. *Ibidem.*
6. SANDERSON and MEADE, 2020 *apud* JASPAL, R .and NERLICH, B. *Op. cit.*
7. PROSSER, A., JUDGE, M., BOLDERDIJK, J., BLACKWOOD, l. and KURZ, T. „Distancers" and „non-distacers"? The potential social psychological impact of moralizing COVID-19 mittigating practices on sustained behavioral change. In: *British Journal od Social Psychology*, 2020, no. 59, pp. 653-662.
8. JETTEN, J. et. al. *Op. cit.*
9. HASLAM, A. Leadership. In: JETTEN, J. et. al. *Op. cit.*, 2020, pp. 34-40.
10. JETTEN, J. et. al. *Op. cit.*
11. CRUWYS, T. Risk perceptions. In: JETTEN, J. et. al. *Op. cit.*, pp. 68-72.
12. JASPAL, R. and NERLICH, B. *Op. cit.*